

IOAN MOȚA – TABLOUL INTERZIS AL UNUI DESTIN DE NAȚIONALIST ARDELEAN (I)

Valentin – Gabriel Orga

S-a vorbit, relativ mult, despre grupul neoactivist de la Orăștie, s-a scris despre gazetele românești ce au apărut în acest oraș și despre rolul lor în lupta de emancipare a românilor ardeleni. Dar s-au spus atât de puține despre oamenii care au semnat această pagină de istorie a Orăștiei: dr. I. Mihu, dr. A. Vlad sau protopopul I. Moța. Acesta din urmă – căci de el ne vom ocupa în rândurile de mai jos – avea să ispășească vina de a fi tatăl lui I. I. Moța, unul dintre întemeietorii și conducătorii Legiunii „Arhanghelului Mihail”. Cele aproape trei decenii de luptă națională ale părintelui au fost prea puține pentru a-și păstra locul său în cărțile de istorie ale Ardealului.

Vom încerca să redăm mai jos într-o primă parte, activitatea sa până la 1919, mai degrabă ca o trecere în revistă a acesteia.

*
* *

Zbuciumata perioadă a crizei din Partidul Național Român, a însemnat printre altele o confruntare de idei, care a dus în cele din urmă la abandonarea pasivismului.

Un rol important în lupta pentru impunerea activismului politic, ca tactică oficială a P.N.R., l-a jucat orașul Orăștie. În această mică, dar activă localitate hunedoreană s-a conturat un nucleu de intelectuali și proprietari români. Eforturile lor sunt specifice burgheziei române, aflată în plină ascensiune și hotărâtă să trezească în rândurile populației românești, conștiința propriei valori, a potențialului economic și social pe care îl reprezintă, precum și conștiința locului pe care îl merită în societatea transilvană.

Principalul catalizator al grupului a fost dr. Ioan Mihu. Acesta se retrage la Orăștie, mai exact la Vinerea, încă din perioada Memorandumului. Plin de inițiativă, el devine mentorul grupului. În apelul lansat pentru subscripția de acțiuni la Banca ARDELEANA, acesta ne apare, întâia dată ca făuritor de program economic în sens naționalist. Fixând caracterul național – românesc al așezămintelor economice create sau ce ar trebui create, Mihu afirma că, nici un popor nu e în stare a face pași serioși spre civilizație, dacă nu-și va dura înainte de toate temelia solidă a progresului economic. Pe de altă parte susține că cel

mai însemnat factor al progresului economic îl constituie capitalul ieftin și accesibil tuturor¹.

Aceste idei le-a imprimat întregului grup din jurul său și se vor reflecta în articolele apărute în ziarele orăștience, dar mai ales în activitățile întreprinse în localitate și împrejurimi.

În această fază, din grup mai făceau parte: dr. Aurel Muntean, protopopul Vasile Domșa, Ioan Mihaie (un mare proprietar), dr. Silviu Moldovan, A.P. Bercianu, I.I. Vulcu sau P.P. Barițiu. Aceștia erau întemeietorii și acționarii ARDELENEI și ai Institutului Tipografic MINERVA. Pentru a-și lărgi aria de răspândire a ideilor lor, aceștia vor edita REVISTA ORĂȘTIEI, începând din ianuarie 1895. După mai bine de nouă luni de la apariția ei, Adunarea generală (a V-a)* a acționarilor I.T. MINERVA, hotărăște depunerea cauțiunii, permițându-i astfel să se angajeze în dialogul politic².

În legătură cu această hotărâre, putem considera și venirea la Orăștie a tânărului Ioan Moța, pentru întărirea redacției REVISTEI.

Alegerea acestuia nu este întâmplătoare, din cel puțin trei motive. În primul rând Moța se întorcea acasă – se născuse la 30 decembrie 1868, în familia preotului Ioan Moța, din Nojag – „tractul” Devei. Pe de altă parte el se putea mândri cu un început frumos de carieră – colaborase la revista manuscrisă MUSSA, la TRIBUNA și FOAIA POPORULUI; la aceasta din urmă a fost însărcinat cu responsabilitatea redactării ei, timp de aproape doi ani³. Experiența dobândită la școala „tribuniștilor” putea fi benefică foii orăștience. În al treilea rând, considerăm că Moța a întrezărit acutizarea „crizei Tribunei”, în urma eliberării memorandiștilor. Or, conflictul celor mari ar fi putut frânge începutul de carieră al unui tânăr din provincie.

Atmosfera existentă în Sibiu în anii în care își desfășura studiile (1887-1889 și 1893-1894)⁴, contactul cu cei din jurul TRIBUNEI sau cu diferiți frunțași ai mișcării naționale, își va pune amprenta adânc pe personalitatea lui Moța, contribuind la conturarea ambițiilor și planurilor personale, determinându-i formația intelectuală și politică.

Deosebit de activ, hotărât să urce cât mai repede treptele afirmării, acesta s-a aflat mereu în preajma lui I. Mihaie și a lui I. Mihaie, cel din urmă fiindu-i și rudă. Participând la diversele acțiuni ale grupului, treptat Moța devine un element de bază, fapt recunoscut și de tovarășii săi, care îl aleg într-o serie de comitete. El va fi secretar în toate comitetele prezidate de dr. Mihaie: la Reuniunea economică, la Casina română, I.T. MINERVA, Despărțământul IX (Orăștie) al ASTREI, în

1. Ioan Mihaie – *Spicuri din gândurile mele politice, economice, culturale, (cu studiu introductiv de S. Dragomir)*, Sibiu, 1938, p. VI.

*. Ședința a avut loc la 30 septembrie 1895.

2. REVISTA ORĂȘTIEI, anul I, 1895, nr. 43, R.O., an IV, 1898, nr. 2; Ioan Moța – *48 de ani de gazetărie*, Orăștie, 1935, p. 15.

3. FOAIA POPORULUI, AN. IV, 1895, nr. 40.

4. *Anuarele Institutului pedagogic – teologic al arhiepiscopiei ortodoxe române din Transilvania, în Sibiu pentru anul școlastic(...)* (1887/88; 1888/89; 1893/94).

comitetul de supraveghere al Băncii HONDOLEANA, al „Insoțirii române pentru înmormântare” (al cărei inițiator a fost) ș.a. Tot ca o recunoaștere a poziției sale considerăm alegerea sa ca deputat la Sinodul arhiepiscopial din 1897. În anul următor pătrunde în reprezentanța orașului, dovedindu-se foarte activ.

Totuși considerăm că principala sa activitate rămâne aceea de redactor al REVISTEI. Întrucât activitatea sa la FOAIA POPORULUI și la REVISTA ORĂȘTIEI au făcut subiectul unei alte lucrări, ne vom limita la menționarea unei aprecieri făcute de rivalii săi de la SZÁSZVÁRAS, care jubilau la vestea retragerii sale din redacție, considerând că „va fi în favorul acesteia (R.O. - n.n.), căci cultivarea acelei direcțiuni ultra-maghiarofogă pe care dânsul o reprezenta acolo, nu credem, că i-ar sta în interes în întâia linie nici însuși românismului”⁵. Or, așa cum sublinia TELEGRAFUL ROMÂN, această apreciere „nu e un rău atestat” pentru un redactor român⁶.

Pornind de la această apreciere și cumulând problemele atinse în articolele sale (semnate sau identificate de noi), modul în care abordează aceste probleme, putem spune că Ioan Moța a devenit un naționalist intransigent și un gazetar neiertător.

Se retrage însă de la REVISTĂ, părăsind chiar orașul, pentru o scurtă perioadă; timp în care va lucra în redacția TELEGRAFULUI ROMÂN. Fără a desluși exact cauza retragerii sale, putem afirma, totuși, că el era „omul” lui Mihaela în redacție, cel care veghea la respectarea principiilor enunțate în primele numere ale ziarului și care reprezentau concepția grupului, al cărui lider era avocatul orăștian. Odată retras Moța, paginile gazetei vor găzdui un atac al lui A. Munteanu – nemulțumit după Adunarea Generală a ARDELENEI, de la începutul anului 1899... îndreptat împotriva direcțiunii băncii, pe care o numește „clic de sateliți”, „unelte supuse” ale directorului Mihaela⁷. Acest atac declanșează conflictul dintre bancă și MINERVA, conducerea celei dintâi acuzând-o pe cea din urmă că a permis atacul. Fie că dr. Mihaela se retrage, fie că pierde controlul REVISTEI, cert este că dr. A. Munteanu își impune punctul de vedere. Ziarul se îndreaptă spre o pantă mult prea radicală. Pe lângă articolele pro – „activism”, sunt publicate o serie de atacuri împotriva conducerii PNR de la Sibiu. Dar cele mai dure sunt cele din polemica purtată cu Iosif Orbonaș și I.I. Vulcu, pe care îl acuza de egoism, de spirit de clică, de cultul personalității⁸, provocându-l chiar și pe dr. Mihaela să-i tempereze pe cei doi, astfel va fi considerat complice cu ei⁹.

Acesta este punctul de criză, care împarte grupul orăștian în două tabere, punând punct unei prime etape de manifestare în plan economic, cultural și politic a acestuia.

În condițiile câștigării de către grupul din Arad, a numeroși susținători ai ideii de activism, mai cu seamă prin organul lor de presă, TRIBUNA POPORULUI

5. După TELEGRAFUL ROMÂN, an. XLVI, 1898, p. 343.

6. Ibidem.

7. R.O., an V, 1899, nr. 11.

8. Ibidem, nr. 12.

9. Ibidem, nr. 14.

și în urma succesele obținute prin acțiunea de reorganizare a clubului politic local, dr. A. Munteanu încearcă o radicalizare a poziției grupului din Orăștie. El avea însă de luptat în primul rând împotriva popularității de care se bucura dr. Mișu, dar care se pronunța – deocamdată – pentru un activism economic și cultural, care să pregătească terenul pentru participarea eficientă a românilor la viața politică.

Merită reținut faptul că ziarul grupului arădean avea o arie de răspândire mare în județul Hunedoara. Aici au fost înregistrate abonamente ce erau depășite numeric doar de județele Arad, Timiș – Torontal și Caraș Severin, în primii ani¹⁰, ideile activiste fiind, deci, bine primite.

Totuși criza PNR era departe de a fi rezolvată.

După anul 1900, ideile programatice ale grupului arădean au fost expuse cu mai multă claritate, în special de V. Goldiș, care prezintă noile concepții referitoare la programul național și tactica activistă. Principiul autonomiei nu mai trebuia legat doar de o provincie istorică, de argumente istorice, el trebuie să cuprindă pe toți românii din monarhie. Deși considera necesară lupta electorală, apreciază că masele românești nu sunt suficient de pregătite pentru a-i susține. Activismul era considerat, însă, calea spre refacerea partidului¹¹. În general ei doreau o schimbare la nivelul partidului, a întregii mișcări naționale.

În anul 1901 urma, să se desfășoare alegeri parlamentare în Ungaria. Acest eveniment va produce, inevitabil un scurt – circuit între „pasiviști” și „activiști”. După două întâlniri la Timișoara și la Cluj, TRIBUNA (Sibiu) publică un apel prin care chema la pasivitate. Deși în timpul celor două întâlniri arădenii s-au situat pe poziții opuse, ei nu au avut curajul să părăsească această linie. V. Mangra motivează această atitudine prin dorința de a nu sparge solidaritatea din sânul mișcării. Dar se poate vorbi și de teama unui eșec care le-ar fi dat o grea lovitură¹².

Nu în același fel a gândit și a acționat dr. A. Munteanu. Desprins, din mai multe motive de grupul constituit în jurul ARDELENEI, acesta împreună cu câțiva partizani și-a înființat propriul său ziar, pe care l-a intitulat sugestiv ACTIVITATEA. Mâna dreaptă și redactor – responsabil era Laurian Berceanu. O altă personalitate a grupului era protopopul V. Domșa. Primul număr al ziarului va apare la 5 ianuarie 1901, purtând subtitlul de „Foaie politică, economică, socială și literară”.

Această dată ar putea fi considerată punctul de pornire al campaniei pro activiste în Orăștie. De altfel, principala preocupare a gazetei a fost lupta acerbă pentru adoptarea activismului parlamentar, ca tactică oficială a PNR-ului¹³.

10. L. Maior – *Mișcarea națională românească din Transilvania (1900-1914)*, Cluj-Napoca, 1986, p. 54.

11. Ibidem.

12. L. Boia – *Contribuții privind criza P.N.R. și trecerea de la pasivism la activism (1893-1905)*, în *Studii*, nr. 5/1971, p. 977.

13. I.I. Șerban – H. Rotche – *Considerații privind rolul presei românești din Orăștie în lupta pentru eliberare națională (1895-1918) în Apulum*, 1984, XXII, p. 256.

În editorialul primului număr, intitulat „Somnul cel de moarte” se scria: „trebuie să părăsim terenul nelucrării, e ora supremă să ne deșteptăm din somnul cel de moarte, (...) și să pășim cu toată rezoluția în luptă, acolo să ne validăm, în parlament, unde zi de zi se aude deviza guvernului: lege, drept, dreptate, și noi tocmai cu această deviză în mână să pretindem și pentru poporul nostru lege, drept și dreptate!”¹⁴. Reluarea activității politice presupunea revizuirea programului de la 1881, prin renunțarea la punctele 1 și 9. În ce privește, autonomia Transilvaniei, era considerată de către aceștia, ca un punct ideal, insuficient¹⁵.

Salutându-i apariția, TRIBUNA POPORULUI, din Arad subliniază însă, că deși bună activitatea politică, este necesară o înțelegere asupra ei într-o conferință a PNR-ului, atrăgându-i în același timp atenția că linia sa vine „în afara partidului”¹⁶. Pe de altă parte GAZETA TRANSILVANIEI, TRIBUNA, și DRAPELUL îi acuza că acționează împotriva solidarității naționale, condamnând tonul prea dur și modul tranșant în care prezintă situația politică extrem de complexă cu care se confruntau românii din monarhia austro-ungară¹⁷.

Poziția radicală a ziarului nemulțumește și gruparea din care s-a desprins pentru că a părăsit tactica inspirată de popularul, dar mai moderatul dr. I. Mihu. Prin urmare se crează o stare tensionată în mediile intelectuale ale micului orașel Orăștie.

Dornic să-și impună ideile activiste, dr. A. Munteanu era conștient că trebuie să depășească în primul rând popularitatea dr. Mihu. Neputând însă să lovească în convingerile liderului orăștian, atacă pe cei din anturajul său. Acest fapt nu face altceva decât să mărească confuzia din rândurile poporului.

Pozițiile antagoniste din cele două tabere sunt evidențiate cu ocazia concursului pentru postul de paroh II, în Orăștie, care avusese loc la 20 martie /1 aprilie 1899. La concurs participă 3 preoți, reușit fiind declarat. Ioan Moța cu 120 de voturi, față de 30 ale lui I. Budoiu și doar 1 vot a lui I. Dobre (care era susținut de gruparea dr. A. Munteanu)¹⁸. Discuțiile nu s-au oprit însă aici. A. Munteanu atacă modul în care s-a organizat concursul, „cu ignorarea protopopului Domșa” și fără să i se fixeze parohului secund leafa. Mai mult, scrie acesta, „partizanii lui nu se sfiesc a declara în public că acest post s-a creat aprioric pentru dl. I. Moța”¹⁹.

Neputând să schimbe soarta alegerii, gruparea lui A. Munteanu încearcă să-l compromită pe noul paroh. Campania este mult mai intensă după apariția ACTIVITĂȚII. Prin urmare tensiunea se transmite și la nivelul bisericii, căci protopopul V. Domșa, partizan al dr. Munteanu, urmărea și reclama autorităților

14. ACTIVITATEA, an. I, 1901, nr. 1.

15. I.I. Șerban – *Contribuția presei românești din Orăștie la lupta pentru reluarea activismului politic (1901-1905)* în *Apulum*, XII, 1974, p. 454.

16. După I.I. Șerban, op. cit., p. 455.

17. I.I. Șerban – H. Rotche, op. cit., p. 257.

18. R.O., an V, 1899, nr. 12.

19. Ibidem, nr. 22.

bisericești pe subalternul său. „Ținta activității mele – scria Domșa – a fost și este ca să susțină echilibrul păcii și buneii înțelegeri dintre partidele și spiritele agitate ale inteligenței noastre din Orăștie. Aștept ca și colegul meu, părintele Moța să conlucreze (...). După cum se vede însă (...) nu numai că nu mă sprijinesce ci încă mă atacă”²⁰. Astfel că enoriașii ajung să se împartă între păreriile celor doi, înregistrându-se și acțiuni ale acestora, de a reclama fiecare abatere de la normele obișnuite ale comunității, la forurile superioare ale bisericii²¹.

O altă țintă a celor din jurul ACTIVITĂȚII era tânărul dr. Aurel Vlad. Retrăgându-se de la conducerea băncii Ardeleana, dr. Mihai și-a ales un vrednic succesor în persoana acestuia. Vlad s-a născut în Orăștie, (1875), a făcut studii în drept la Budapesta și a avut pentru o perioadă biroul avocațial în Hațeg, când de fapt se și apropie de grupul lui Mihai. Atras de viața publică, ajunge în Congregația comitatului, moment în care se mută la Deva, deschizându-și birou aici. Activitatea pe care o desfășoară alături de Francisc Hossu – Longin și de ceilalți fruntași ai românilor din Congregație, l-a recomandat pentru a-i succede lui Mihai, impunându-se prin aceasta și în fața acționarilor.

Mult mai dinamic și cu o bună pregătire, dar și cu idei novatoare el se impune rapid și în clubul politic local, ajungând și în comitetul executiv al PNR. Aceasta nu putea fi întru totul pe placul „opoziției” locale.

Totuși ACTIVITATEA era preocupată mai mult de politică. Ziarul orăștian își manifesta cu deosebită vigoare opiniile în anul 1901, când, exasperați de opoziția „bătrânilor din conducerea PNR, față de abandonarea pasivității”, tovarășii de drum ai lui dr. Munteanu, îl propun ca reprezentant a lor pentru alegerile parlamentare, în cercul Orăștie. Într-un apel către alegători, ziarul arăta că se ivea acum prilejul „să alegem în acest cerc un deputat care cu trup și suflet să lupte pentru drepturile și pretențiile noastre naționale”²². Ei au pășit pe această cale convinși că pasivitatea „nu împiedica activitatea parlamentului maghiar, ba dimpotrivă îi obleşte calea”²³.

Acuzațiile dintre „activiști” și „pasivisti” la nivelul mișcării naționale se înmulțesc. Cel mai invocat este motivul solidarității. „Activiștii din jurul dr. Munteanu considerau că nu poate fi vorba de solidaritate într-un „organism mort care nu poate funcționa, (...) care n-are dreptul întrunirii libere”²⁴ și căruia nu-i este dată putința de a aduce concluse noi și de a abroga altele vechi”²⁵. Astfel înțeleasă solidaritatea, pentru ei nu avea nici un preț²⁶. Se ajunge chiar până

20. *Arhiva Protopopiatului Orăștie*, pachet III/1901, doc. nr. 682 adresă către Consistoriul de la Sibiu (mai departe A.P.O.).

21. Loc. cit. pachet II/1901, doc. nr. 484.

22. ACTIVITATEA, an I, 1901, nr. 37.

23. Ibidem, nr. 19.

24. PNR a fost desființat prin ordinul 321/1894, al Ministrului de interne, pe motiv că existența și activitatea lui nu avea o bază legală. La aproape 6 luni, de la acest ordin, guvernul emite un decret, în decembrie 1894, ce interzice partidul. La începutul anului următor în Monitorul oficial apare un al II-lea ordin semnat de Hieronymi, în aceeași problemă.

25. ACTIVITATEA, an I, 1901, nr. 36.

26. I.I. Șerban, op. cit., p. 456.

acolo încât, convinși că au dreptatea de partea lor, neagă și aspectele pozitive ale etapei anterioare din mișcarea națională, făcând afirmații nu întotdeauna obiective și atrăgându-și dezaprobarea celor mai lucizi frunțași ai românilor, chiar și din rândurile activiștilor²⁷. Datorită faptului că se hotărâse pasivitatea pe mai departe, la nivelul partidului, după întâlnirile de la Timișoara și Cluj, cercul local al PNR a cerut tuturor românilor din ținutul Orăștiei să se abțină de la vot. Prin urmare, participând într-un număr redus la alegeri, voturile obținute de dr. Munteanu au fost mai puține decât ale candidatului guvernamental.

Eșecul acesta a dovedit inoportunitatea pasului făcut, momentul ales fiind nefavorabil, neexistând un program național nou, adaptat noilor condiții. S-a dovedit cu această ocazie – dacă mai era nevoie – influența de care se bucura PNR și dr. I. Mișu în ținutul Orăștiei.

Totuși experiența participării electorale va fi exploatată mai târziu, mai ales că participarea slovacilor la alegeri le-a adus 4 deputați în parlamentul maghiar, din 13 candidați.

Încă de la începutul anului 1902, ACTIVITATEA notează tot mai insistent și cu satisfacție întărirea curentului activist, arătând că după o perioadă de puternică opoziție a presei naționale, adepți ale tacticii pasiviste, s-a început a se discuta o eventuală modificare de tactică²⁸.

Campania ACTIVITĂȚII, candidatura dr. A. Munteanu, au produs câteva mișcări în sistemul politic orăștian.

În toamna anilor 1901, dr. A. Vlad trimite frunțașilor din ținut și la „vreo 30 de amici și cunoscuți (...) pe care îi știa de la Universitate cu inimi românești curate”²⁹, proiectul unui program de acțiune și propunerea editării unei foi. Împreună cu tovarășii săi, el reușește să obțină adeziunea mai multor personalități, astfel că la 1 ianuarie 1902, la Orăștie apare un nou ziar, LIBERTATEA.

Ziarul, tipărit la Minerva, îl are ca editor pe Ioan Moța³⁰, cel care este până la nr. 36 și redactor responsabil. De la acest număr responsabilitatea în fața legii și-o asumă tipograful Ioachim Munteanu.

Programul ziarului și implicit al grupului este subscris de 22 de persoane, la care se mai adaugă pe parcurs și alții. Dintre cei mai cunoscuți îi enumerăm pe: V. Bontescu, N. Comșa, A. Cosma, II. Chendi, V. Moldovan, V. Onișor, Al. Vaida-Voievod, A. Vlad, Justin Pop și alții. Din primii 22, doar 3 nu aveau titlul de doctor. Am subliniat acest aspect, întrucât la aceea vreme, aceasta făcea o impresie deosebită asupra oamenilor de rând.

Apariția foii, care a avut menirea să întărească frontul activist, a fost bine primită de TRIBUNA POPORULUI, TELEGRAFUL ROMÂN, și ACTIVITATEA.

Spre deosebire de concitadina sa, care cerea cu îndârjire renunțarea imediată și necondiționată la vechea tactică și intrarea în activitate, ceea ce nu

27. Ibidem, p. 455.

28. I.I. Șerban – H. Rotche, op. cit., p. 258.

29. LIBERTATEA, an XI, 1912, nr. 1.

30. Alexandru Vaida Voievod – Memorii, Cluj-Napoca, 1994, p. 114.

era în măsură să soluționeze conflictul, LIBERTATEA mergea pe linia TRIBUNEI POPORULUI, susținând necesitatea convocării grabnice a unei Conferințe naționale a PNR, care să hotărască oficial abandonarea activității și revizuirea programului de la 1881³¹: Milita așadar pentru păstrarea neștirbită a solidarității naționale.

În primul editorial, „Cuvântu nostru program”, se face o analiză amănunțită a situației create în mișcarea națională în perioada crizei PNR și subliniază necesitatea modificării tacticii partidului. Recunoscând – spre deosebire de ACTIVITATEA – foloasele aduse de lupta națională, din momentele sale de glorie și înțelepciune, LIBERTATEA nu neagă adevărul că „înăsprirea situațiunii noastre politice este de a se atribui nu numai cauzelor externe, ci poate în măsură mare unor cauze interne provenite din greșeli de tactică”³².

Noul ziar își face cunoscută intenția de a merge pe drumul căutării „modalităților cu ajutorul cărora să vedem din nou pus în funcționare partidul național român”³³. Își afirmă încă de la început intenția de a fi aprigă propagatoare în popor „a principiului de activitate viuă”, dar că va sta „pe baza comună a singurului program național, și pe baza hotărârilor conferințelor naționale, câtă vreme acelea nu se vor modifica”³⁴.

Cei care au semnat acest program și-au asumat și susținerea materială și morală a ziarului. Astfel, încă din primele numere vor apare articole semnate de aceștia, fie cu numele real, fie folosind pseudonime (Fidelio= Il. Chendi, Iancu=I. Moța ș.a.).

Cel mai activ se dovedește a fi, dr. Vlad. Articolele sale sunt centrate pe ideea activismului politic și pe reorganizarea partidului, lansând și lozincă „La oameni noi, arme noi.” El scria că, în condițiile în care însăși existența națională este periclitată, tot românul indiferent de e tânăr sau bătrân, moderat sau radical, trebuie să lupte pentru „a asigura existența și viitorul naționalității noastre. (...) Partidul nostru național pentru servirea acestui măreț scop are drept de existență, iar programul lui astfel trebuie întocmit, încât pe lângă promovarea scopului final, să fie pe de o parte realizabil, iar pe de altă parte să fie accesibilă concentrarea tuturor elementelor cinstite”³⁵.

Un ecou deosebit au avut, atât printre orășteni, cât mai ales printre partizanii activismului politic, scrisoarea dr. Mihu, adresată unui fondator al LIBERTĂȚII, din martie 1902. Acesta considera că revizuirea programului din 1881 nu trebuia să se limiteze la înlăturarea punctelor 1 și 9, ci trebuia gândită și o completare a sa cu „postulate social-politice, agrare și economice, (...) chemat a asigura buna stare și prosperarea existențelor mici...”³⁶.

În condițiile în care nu se recunoștea existența PNR, acțiunile tinerilor de la LIBERTATEA, articolele care aducea mereu în discuție partidul, veneau să

31. I.I. Șerban – H. Rotche, op. cit., p. 258.

32. LIBERTATEA, an I, 1902, nr. 1.

33. Ibidem.

34. Ibidem.

35. Ibidem, nr. 3.

36. Ibidem, nr. 11.

anuleze toate speculațiile vehiculate mai ales în presă, necunoscând nici o hotărâre de interdicere a formațiunii politice românești.

Interesantă ne pare în acest sens afirmația dr. Vlad, în Congregație, potrivit căruia toți membrii români congregaționali sunt în același timp și membri ai partidului național³⁷. În același timp, I. Moța – într-un articol – afirma cu tărie existența partidului, căci „existăm noi miile de membri ai lui, cari am fost și suntem, ne-am mărturisit și ne mărturisim de membri ai lui și toți fiii națiunei române din aceste țări sunt și membri ai acestui partid³⁸”.

În fața startului hotărât al ziarului și mai ales datorită numelor din grupul LIBERTĂȚII, ACTIVITATEA și susținătorii săi sunt în regres de popularitate, , deși fac declarații de susținere a punctelor programatice enunțate de dr. Mihuc. De altfel, aceștia din urmă se situează în permanență, după apariția LIBERTĂȚII pe o poziție de frondă. Neputând să atace direct grupul sau pe dr. Mihuc, susținătorii dr. A. Munteanu lovesc în cei mai activi membri ai grupului: dr. A. Vlad, și I. Moța. Aceștia pot fi considerați stâlpi ai foii, prin ceea ce fac și prin ceea ce scriu.

Între cele două grupări se va mai produce un nou moment de criză, cu ocazia alegerilor pentru Congresul național-bisericesc, în protopopiatul Geoagiului, care a avut loc în toamna anului 1902. Această alegere îl aduce față în față pe dr. A. Munteanu și pe dr. Vlad, dându-i câștig de cauză celui din urmă. Înfrânt, dr. Munteanu declanșează un atac împotriva lui Moța, acuzându-l că ar fi cutreierat comunele protopopiatului, îndemnând alegătorii să voteze pentru dr., Vlad³⁹.

Redactorul LIBERTĂȚII este acuzat și de șantaj și trafic de influență pe seama ARDELENEI. Prin această campanie este atacat în direct și dr. Vlad, director al băncii și beneficiarul „campaniei electorale”. I se mai imputa lui Moța și articolul scris în termeni superlativi despre învingătorul de la Geoagiu, publicat în TRIBUNA POPORULUI⁴⁰. Dar se pare că și protopopul Domșa a făcut uz de influență pentru alegerea de la Geoagiu, susținându-l pe dr. A. Munteanu⁴¹.

Acesta este cel de-al treilea insucces al lui, după înfrângerile din alegerile pentru parlament din 1901 (Orăștie) și 1902 (Tighiu).

Disensiunile sunt – așa cum am arătat – transferate și la nivelul bisericii. Protopopul Domșa adresează noi plângeri Consistorului din Sibiu despre atitudinea lui Moța, care „considerând acum poziția sa de sine stătătoare în Orăștie ca jurnalist, agent de asigurare, membru în comitetul parochial, dar totodată preot care încă prin purtările sale nu și-a câștigat încrederea protopopului său⁴²”. Ca răspuns la aceste adrese, o parte din comitetul parochial se opune

37. Ibidem nr. 2.

38. Ibidem.

39. ACTIVITATEA, an II, 1902, nr. 42.

40. Ibidem nr. 45.

41. A.P.O., pachet I/1902, doc. nr. 103.

42. Loc. cit., pachet I/1901, doc. nr. 9.

completării de salariu solicitată de protopop. Domșa se plânge forurilor superioare că aceștia „ațâța spiritele oamenilor neorientați asupra protopopului și o face ca neînțelegerile să crească pe calea aceasta, pentru ca ei să poată lucra în liniște pe calea ce le convine”⁴³. Problemele din interiorul bisericii, ca urmare a neînțelegerilor dintre cei doi ajunge în paginile celor două ziare⁴⁴.

Dar dincolo de aceste momente mai puțin plăcute, se impune atenției succesul LIBERTĂȚII și noul suflu adus în grupul de la Orăștie de tânărul A. Vlad. Câștigul este și mai mare din momentul în care dr. Mișu se hotărăște să se întoarcă la activitate în cadrul grupului. El este ales în fruntea casinei române. Noul comitet, format dintre aderenții săi, printre care și I. Moța (secretar-bibliotecar), a scos acest așezământ de sub direcția și influența lui Domșa și A. Munteanu.

Momentul culminant al „concrenței” dintre cele două tabere, care a marcat decisiv soarta acestora, a fost alegerea pentru deputat în cercul Dobra, din vara anului 1903.

„Pasiviștii” primesc câteva lovituri. La sfârșitul anului 1902 moare președintele dr. I. Rațiu, liderul acestui curent. Înlăturându-se o piedică – dat fiind respectul purtat acestuia – „activiștii” devin mai tranșanți. Organizația PNR din comitatul Arad proclamă, în martie 1903, activismul ca tactică oficială⁴⁵. Măsura a fost bine primită la toate nivelele luptei naționale, dar comitetul nu se învoiește a decreta abandonarea vechii tactici. Partizanii pasivismului mai primesc o lovitură prin pierderea TRIBUNEI (Sibiu), care este nevoită să-și înceteze apariția, în aprilie 1903.

În aceste condiții, Aurel Vlad – el însuși membru al Comitetului – exasperat de refuzul conservatorilor din comitet de a-și da acceptul pentru activitate își depune candidatura pentru locul de deputat rămas vacant la Dobra. Surprinzător alături de candidatul guvernamental, dr. Farkas, Vlad îl are contracandidat și pe Aurel Munteanu. Situația era deosebit de delicată. Acesta din urmă mai participase la două alegeri (1901 și 1902) și se făcuse totuși destul de cunoscut. El miza că, cerându-se în numele partidului, participarea la vot a tuturor românilor șansele sale ar crește. Pasul său va fi însă aspru criticat.

Dacă „pasiviștii” din conducerea PNR au condamnat hotărârea ambilor candidați români, acuzându-i că au trădat partidul și programul național, atitudinea presei a fost diferită. TRIBUNA POPORULUI și-a pus la dispoziție toate posibilitățile de ajutor pentru Vlad. La adunarea electorală de la Dobra, în care dr. Vlad și-a prezentat programul, au participat alături de cei peste 1000 de țărani și fruntașii grupului activist din Arad. Candidatura lui, posibilitatea victoriei trebuia să demonstreze adepților activismului forța cauzei lor, precum și stadiul la care ajunsese poporul, ca bază electorală a PNR⁴⁶.

43. loc. cit., pachet II/1902, doc. nr. 415

44. loc. cit., pachet I/1902, doc. nr. 388.

45. I.I. Șerban – op. cit., p. 460 și L. Boia – op. cit., p. 981.

46. L. Maior – op. cit., p. 63.

Dr. Vlad declara că participă la alegeri pe program național, dar renunță la punctele 1 și 9⁴⁷. Aceasta spre deosebire de dr. A. Munteanu care „a rupt-o și cu partidul și cu programul național, pășind de candidat la invitarea unui grup de alegători fără deosebire de naționalitate”⁴⁸.

LIBERTATEA, face o zgomotoasă campanie electorală publicând articole semnate de diferiți fruntași politici români. Moța scria, justificând întreprinderea lui Vlad că „solidaritatea noastră în nelucrare e o nenorocire națională și cei ce vor sparge-o pășind independenți pentru a forma un partid de acțiune și de viață, vor fi adevărați mântuitori ai poporului nostru din amorfirea acuși lașă, în care zace. Căci așa cum suntem nu mai facem trei parale”⁴⁹.

Victoria obținută de dr. Vlad a însemnat un mare succes al grupării, dar mai ales al curentului activist.

LIBERTATEA avea să scrie după aflarea rezultatului că, aceasta e „biruința adevărului că poporul nostru a ajuns deja la atâta conștiința de sine, ca să poți porni cu el la luptă”⁵⁰.

Încurajați de această reușită, „activiștii” văd, cu toate defectele legii electorale, posibilitatea de a trimite la primele alegeri parlamentare 10-12 deputați, la Budapesta. Se pune la cale organizarea unei Conferințe naționale care să proclame activitatea pe toată linia⁵¹.

În urma atacurilor ce i s-au adus de către „pasiviști”, dr. Vlad, LIBERTATEA declanșează o campanie de convingere a opiniei publice, că acesta nu este nicidecum un spărgător al solidarității partidului sau un trădător al programului național. În articolele sale sunt dezmințite acuzațiile că „activiștii vor să întemeieze un partid guvernamental, sau că vor să dezarmeze în fața guvernului Tisza”⁵².

Întetindu-și campania proactivistă, foaia orăștliană era considerată de autorități ca fiind un factor de creștere a agitației ce i-a cuprins pe români după reușita lui Vlad⁵³. Această stare s-a prelungit și în anul 1904, când s-a lansat practic acțiunea de organizare a circumscripției electorale.

Presa activistă insistă în a răspândii ideea necesității rezolvării urgente a crizei PNR și pentru schimbarea „metodelor de lucru învechite”. Pentru aceasta era nevoie de convocarea forului suprem al mișcării naționale, care să discute cum cerea I. Mihu încă din 1902, „în bună înțelegere și dragoste frățească măsurile ce ar fi a se lua pentru a porni carul înglodat al partidului național”⁵⁴. Dealtfel în anul 1904, Mihu și Vlad se deplasează tot mai des la Arad, cu diferite ocazii, strângând legăturile cu gruparea arădeană⁵⁵.

47. L. Boia – op. cit., p. 981.

48. După LIBERTATEA, an II, 1903, nr. 21.

49. LIBERTATEA, an II, 1903, nr. 37.

50. Ibidem, nr. 31.

51. L. Boia – op. cit., p. 981.

52. LIBERTATEA, an III, 1904, nr. 2.

53. L. Maior, op. cit., p. 64.

54. I. Mihu, op. cit., p. XXIII.

55. L. Maior, op. cit. p. 66.

Trecând peste campania de pregătire a Conferinței naționale, amintim aici doar hotărârea grupării lui A. Munteanu de a sista apariția ACTIVITĂȚII, înrolându-se de acum în linia activistă ce avea să triumfe în 1905.

Fără a ne opri asupra celorlalte probleme care au făcut obiectul articolelor și știrilor din foile LIBERTĂȚII, menționăm că după acceptarea noii tactici, foaia devine un organ de presă „neoficial” al partidului.

După victoria „activiștilor”, dar mai ales după succesul electoral ce duce în parlamentul maghiar 14 deputați naționali, fondatorii LIBERTĂȚII în marea lor majoritate sunt „prinși” în activități la nivel înalt. Prin urmare rândurile din jurul ei se răresc invers proporțional cu creșterea numărului de cititori. Totuși, datorită proceselor de presă intentate – cel mai răsunător fiind cel al lui Moța pentru articolul „A murit Matya și cu el dreptatea” – dar și faptul că fondatorii și-au rărit nu doar colaborarea, ci și contribuția financiară, foaia ajunge în 1906 într-o situație mai delicată. În urma consultării conducerii partidului, Moța își asuma salvarea foii, trecând-o în proprietatea sa. El cumpără și acțiunile celorlalți co-proprietari de la TIPOGRAFIA NOUA, pe care au înființat-o în 1904, pentru a reduce cheltuielile de tipărire ale LIBERTĂȚII. Acesta mai editase, pe riscul său, un adaus literar-ilustrat – FOAIA INTERESANTĂ, începând cu anul 1905, care se trimitea abonaților foii politice cu numai o cor/an. Împreună, cele două foi erau abonate cu 5 cor/an⁵⁶. Începând cu anul 1906, Moța își asumă și responsabilitatea editării TOVĂRĂȘIEI, pe care o redactase pentru o scurtă perioadă, Vasile C. Osvadă, la Hunedoara. Prin urmare, Moța era în 1908, proprietarul a trei ziare și al tipografiei. La acestea se mai adaugă după 1910 și BOBĂRNACI, supliment umoristic.

Din acest moment LIBERTATEA va cunoaște o nouă etapă, în lunga sa existență. Moța începuse încă de mai demult să-i imprime acele trăsături caracteristice presei populare, punând în practică cele învățate la „școala Tribunei”. Ziarul va scrie despre aceleași probleme însă într-o „limbă ușor poporală făcând-o prin aceasta să străbată în cercuri cât mai largi în masele țărănești”⁵⁷. Noul proprietar al foii a înțeles foarte bine ceea ce postulase cu mult înainte dr. I. Mihu: „să nu uităm că în cele din urmă viitorul neamului nu se țese în alt loc, decât în casele umile ale satelor românești”⁵⁸. Locuitorii satelor credeau în cele scrise în presa românească și prin urmare un ziar nu trebuia să fie „o morișcă suflată în vântul politic”. Mai mult, Moța a înțeles că o gazetă nu se limitează doar la funcția politică, ci trebuie exploatat și rolul educativ sau cel distractiv. Ziarului – în concepția sa – îi revenea sarcina de a acoperi ceea ce școala nu poate cuprinde sau nu era lăsată să cuprindă. Atitudinea lui poate fi clar sesizată mai cu seamă după 1907 (vezi, legislația școlară-Appony), când politica de magharizare viza să stingă viața la mii de școli românești. El

56. I. Moța, op. cit., p. 33.

57. Ibidem, p. 30.

58. I. Mihu, op. cit., p. XV.

considera ziarul o cale de apropiere „de sufletul poporului, îndeosebi de sufletul tineretului (...) mai ales acolo, unde n-am avea școală românească”. În aceste condiții era benefică pentru tineret „o foietă care să-l atragă prin chipuri interesante, prin niște versuri populare dragi feciorilor și fetelor, prin snoave și povești – și peste astea câte o pilduire din viața celor buni ai noștrii, ca să fie îndemn (...) și o pagină istorică întăritoare de suflet”⁵⁹. În vâltoarea acelor vremuri Moța scria printre altele „dacă noi voim să rămânem ce au fost părinții noștrii: pogorători din o viață mare și fii mândri ai unui popor însemnat aci în răsăritul Europei – mai însemnat și cu mai mare viitor decât poporul maghiar! – atunci să ținem cu toții din toate puterile noastre la cultura noastră română, la cartea românească, la limba românească, prin care trăiește un neam (...) și orice îmbulzeală obraznică, piezișă, furișă, a unei culturi străine spre noi, s-o respingem de la noi și din casele noastre și din sufletul copiilor noștrii...”⁶⁰. El face apel la preoți, să adune în jurul lor sătenii și să-i afătuiască să-și facă „biserici iară din bârne, de lemn, frumoase, cu ferești luminate, – ca și între zidurile acelora vă primește Dumnezeu rugăciunea, făcută din suflet curat și din inimă evlavioasă, dar lângă ea înălțați palat școlai românești, care să vă crească din copii voștri creștini buni și evlavioși (...) că mai mare folos și mai bună slujbă faceți neamului”⁶¹.

El însuși trece dincolo de stadiul atitudinilor de protest vis-a-vis de politica școlară a guvernului maghiar sau de articolele de încurajare, de îndemnuri adresate poporului. Pentru a-i atrage pe oameni spre abonamente, dar în același timp și din dorința de a le oferi ajutor, în anul 1911, când numărul abonaților crescuse foarte mult părintele Moța oferă ca premii ale ziarului, 5 „biblioteci populare”, cu mobilier, în valoare totală de 400 coroane. Acestea urmau să se atribuie prin tragere la sorți între acele comune în care ajung cel puțin 20 de exemplare ale foii sale. Acesta considera că organizând în fiecare sat biblioteci, în condițiile în care școlile erau tot mai primejdiate, limba românească în ele tot mai strâmtorată”, acestea ar putea „să țină în sat locul dascălului ce lipsește cu totul”⁶². Bibliotecile oferite, de câte 70 de cărți (religie, istorie, geografie, etc.), urmau să fie date în custodia bisericii greco-ortodoxe sau greco- catolice, aceleia dintre ele care aveau mai mulți credincioși⁶³.

Proprietarul LIBERTĂȚII, oferă două premii a câte 50 de coroane, pentru doi dascăli care pe timpul iernii vor face școală cu cei neștiutori de carte din satul, lor⁶⁴. În același timp abonamentul la toate foliile sale era de 10 coroane/an, pentru țărani acesta era doar de 6 coroane/an.

De altfel, atribuind un rol deosebit culturii în salvarea identității naționale, Moța pledează în paginile ziarelor sale, pentru înființarea unei bănci culturale,

59. LIBERTATEA, an XI, 1912, nr. 1.

60. Ibidem, an X 1911, nr. 40.

61. Ibidem, nr. 46.

62. Ibidem, nr. 39.

63. Ibidem.

64. Ibidem, an VII, 1908, nr. 42.

insistând asupra valorii ei atât pentru bunăstarea economică cât și pentru înflorirea culturală. În acest scop oferă exemplul personal, subscriind cu 5 acțiuni a câte 100 de coroane, „pe care plătindu-le nu-mi rezerv asupra lor nici un drept la nici un filer dividendă, și capitalul însuși să formeze proprietatea bisericii în veci”⁶⁵.

Dar cum lupta de emancipare națională se sprijinea în aceeași măsură și pe ascensiunea economică a românilor, acesta a fost un subiect mereu prezent în paginile ziarelor sale. Totuși era o mică deosebire în modul de abordare al celor două aspecte principale ale vieții naționale românești datorită faptului că în plan cultural trebuiau apărute niște instituții, structuri deja existente, în timp ce în plan economic trebuia clădit mereu.

În probleme de economie, Moța era tribut ar ideilor dr. I. Mihu. Acesta din urmă scria Adunării acționarilor ARDELENEI, că doar acele bănci românești trebuie susținute, care lucrează în folosul poporului și sunt fidele luptei naționale. Interesantă ni se pare concepția potrivit căreia „scopul băncilor noastre nu mai poate fi astăzi numai a face bani, (...) nici de a învăța publicul a face crușare, (...) cu atât mai puțin a se restrânge numai la un cămătărit, (...) a trecut acea vreme a averii moarte”. El aprecia că „azi trăim în vremea capitalului (a puterii banului), însemnând capitalul o putere vie”, prin care trebuia ajutat negoțul și industria, meseriile românești⁶⁶.

I. Moța va relua în mai multe editoriale această problemă, căci, considera el, românii erau în pericol să ajungă „sclavii capitalului străin”. Era necesară – după părerea sa – revigorarea întregii activități la români, căci aveau de dat o luptă pe două planuri (în ținutul Orăștiei), pe cel economic – în care se întrec cu sașii – și pe cel politic – unde tari sunt maghiarii⁶⁷.

În plan economic, Moța continua să activeze în Reuniunea economică. După o lungă perioadă în care a fost secretarul acesteia, devine în 1911 președinte, succedându-i lui I. I. Lapedatu⁶⁸. Pe de altă parte, prieten și colaborator cu Vasile C. Osvadă (întemeietorul CENTRALEI TOVARĂȘILOR sătești), face împreună cu acesta turnee de popularizare a ideilor asociative. Cei doi realizează în anul 1909, la Orăștie, REUNIUNEA PROPRIETARILOR DE VITE⁶⁹, după ce puțin înainte înființează ASIGURAREA VITELOR, pentru care obținuse și colaborarea dr. A. Vlad⁷⁰.

În plan politic LIBERTATEA își onorează din plin titlul de „Foaie națională politică”. Ziarul orăștian se dovedește deosebit de dur cu abaterile lui Mangra, Sergescu sau ale altora, care pentru promisiuni sau „un pumn de arginți” au părăsit linia de conduită a partidului. Pe de altă parte foaia orăștiană condamnă neînțelegerile din sânul PNR (cazul „tinerilor btlești”).

65. Ibidem, nr. 23.

66. Ibidem, an X, 1911, nr. 1.

67. Ibidem, nr. 5.

68. Ibidem, nr. 33.

69. Ibidem, an VIII, 1909, nr. 53.

70. Arhiva Muzeului Național al Unirii – Alba Iulia, fond G. Todica 3259/4.

Definitorie pentru poziția sa rațională și echilibrată a fost atitudinea față de tratativele purtate de unii fruntași români cu autoritățile guvernamentale maghiare în anii 1910 și 1913-1914⁷¹.

Întâlnirile dr. Mihiu din a doua parte a anului 1910, cu reprezentanți guvernamentali maghiari, au fost considerate drept o acțiune trădătoare, de multe din cercurile ardelen. Din convingere, dar și din alte considerente, LIBERTATEA, printr-o serie de articole justifica acțiunea acestuia, apreciind că intențiile dr. Mihiu izvorau din dorința sinceră de a-și sluji poporul după puteri⁷². De altfel, după cum reiese din corespondența fruntașului orăștian cu V. Goldiș, acesta din urmă îl încurajează, socotindu-l „singur chemat” să-i îndrepte pe „o cărare mai sănătoasă, mai reală”⁷³. Mai mult, dr. Mihiu va avea întâlniri și cu regele României Carol I pentru a-l informa de mersul tratativelor și perspectivele luptei naționale⁷⁴.

Nu aceeași atitudine o va afișa față de tratativele din anii 1913-1914. LIBERTATEA sesizează prompt și cu mult discernământ intenția guvernului și liderului majorității, contele Tisza, de a adormi vigilența românilor, acordându-le unele concesii neînsemnate pe plan cultural, în schimbul renunțării la pretențiile politice vitale. Gazeta orăștiană manifestându-și scepticismul față de rezultatele tratativelor, afirmă cu tărie că nu prin „târguieli” pot fi soluționate interesele poporului român din Austro-Ungaria, sesizând însă că recurgerea maghiarilor la negocieri era un semn al crizei monarhiei dualiste, ce făcea necesară la Budapesta și Viena căutarea de noi căi de salvare a artificialei construcții multinaționale⁷⁵. În ziar erau exprimate și părerile potrivit cărora aceste negocieri erau o încercare a maghiarilor de a-și asuma pe viitor granițele de răsărit, unde România devenise o forță politică și militară intrată în atenția marilor puteri⁷⁶.

Dacă de-a lungul întregii sale apariții, LIBERTATEA, a prezentat știri despre viața politică din România, despre dinastia română și locul lor în Europa, după 1908 această temă este tot mai frecventă și mai amplu abordată. În timpul tratativelor însă se atinge apogeul articolelor pozitive despre Regatul român. Vecinătatea cu România îl îndeamnă pe Tisza – se scrie în paginile ziarului – „să se împace cu noi. Cu noi pe care de 40 de ani ne prigonește și nedreptățește în chip barbar. De ce? Căci crescând foarte mult vâz și însemnătatea României, și România neputând să mai stea alături de o împărăție în care 3 milioane de frați buni ai săi, români, sunt mereu chinuiți, – Ungaria, ca România să nu se întoarcă cu totul în contra împărăției din care face parte și Ungaria – are poruncă să o iee pe altă coardă cu românii din țările coroanei sale”⁷⁷.. Curajul foii merge și mai

71. I.I. Șerban – H. Rotche, p. 262.

72. LIBERTATEA, an. IX, 1910, nr. 30-35.

73. I. Mihiu, op. cit., p. XXVIII.

74. Ibidem, p. XXIX.

75. I.I. Șerban – H. Rotche, op. cit., p. 262.

76. LIBERTATEA, an XIII, 1914, nr. 5.

77. Ibidem, nr. 1.

departe, atrăgând atenția lui Tisza că „trebuie să știe că sta nu în fața a 3 milioane de români din Transilvania și Ungaria, ci în fața poporului român de 12 milioane de locuitori”⁷⁸.

După întreruperea definitivă a tratativelor, în februarie 1914, în urma refuzului conducerii PNR de a accepta „îmbiemântul de pace a lui Tisza”, care urmărea evident subminarea unității de luptă a românilor, LIBERTATEA va da expresie fără rezerve încrederii într-un apropiat viitor mai bun pentru români⁷⁹, căci „se ivesc zorile aducătoare de nădejdi vii.” Pentru întreg neamul oriunde s-ar afla el, în morminte mai largi sau mai strâmte, veni-va în curând după aceasta Golgotă, ziua învierii sale din mormânt⁸⁰.

Potrivit rostului său de organ de luptă națională, LIBERTATEA își asumă în timpul fiecărei campanii electorale sarcini propagandistice. Pe timpul alegerilor, ziarul apărea – fără a crește prețul abonamentului – de câte două ori pe săptămână, sau chiar cu suplimente ori ediții speciale. Așa de pildă cu ocazia alegerilor din 1910, într-o singură săptămână au apărut trei numere, unul special pentru Caransebeș, în 3000 de exemplare⁸¹. Mai mult Moța hotărăște să scadă prețul abonamentului pe 3 luni, în perioada alegerilor, oferind posibilitatea adunării foii de cât mai mulți români⁸².

Atitudinea potrivnică față de rânduielile din monarhia austro-ungară s-a menținut și după izbucnirea războiului, deși cenzura era mult mai aspră. Totuși – cum scria însuși I. Moța – venirea războiului a schimbat și rostul și fața foilor. Cei rămași acasă – mame, soții, copii – erau dornici să afle cât mai multe vești despre mersul frontului, unde mulți români slujeau sub steagul intereselor străine. În această perioadă numărul abonamentelor la LIBERTATEA a ajuns la 16.000⁸³. Nevoia de informație, ce caracteriza această perioadă, îl determină pe Moța să tipărească ziarul, începând din 4/17 august 1914, de 2 ori pe săptămână (lunea și joia), păstrând același preț al abonamentului⁸⁴.

Activitatea sa de ziarist îi aduce pe lângă bucuria reușitelor personale sau ale mișcării naționale și recunoașterea de aprig luptător naționalist, atât din partea conaționalilor săi, cât și din partea autorităților. Prin urmare el a cunoscut și momente mai puțin plăcute. LIBERTĂȚII i-au fost intentate un număr de 10 procese, dintre care două fiindu-i iertate în perioada tratativelor amintite mai sus⁸⁵. Celelalte 8 s-au încheiat cu condamnări. Cel mai răsunător a fost cel din 1903, intentat lui Moța pentru articolul „A murit Matya și cu el dreptatea”, prilejuit de dezvelirea la Cluj a statuii mărețului rege. Procesul are loc în Cluj, acolo unde cu ani în urmă se judecase procesul Memorandumului. Apărarea o reprezintă dr. A. Vlad. În timpul procesului Moța refuză să vorbească în limba maghiară,

78. Ibidem, nr. 2.

79. I.I. Șerban – H. Rotche, op. cit., p. 262.

80. LIBERTATEA, an XIII, 1914, nr. 16.

81. Ibidem, an IX, 1910, nr. 21.

82. Ibidem, nr. 13.

83. I. Moța, op. cit., p. 46.

84. Ibidem, p. 47.

85. LIBERTATEA, an XIII, 1914, nr. 8.

deși o cunoaște foarte bine, cerând „tălmaci”. Ziarul UJSAG scria referitor la atitudinea sa din timpul procesului: „În purtarea lui s-a manifestat acea aroganță fără pereche, pe care în timpul din urmă o vedem la agitatorii români. Atacă fără cruțare unitatea noastră de națiune și neam, tăbărește asupra legilor noastre. E un adevărat tip de agitator român de rea credință”⁸⁶. Sentința pronunțată a confirmat spusele lui Amos Frâncu, dinaintea procesului: „Frate, nu te aștepta la puțin. Dumneata vei fi aspru pedepsit, căci asupra dumatăle au venit la Cluj rapoarte cari te-au prezentat teribil de periculos...”⁸⁷. Moța a fost condamnat la 1 an temniță de stat, 1000 coroane în bani și spesele de judecată. Dintre toate articolele incriminate, în celelalte procese, doar poezia „Roata de la Bălgrad” a fost scrisă de altcineva (V.E. Moldovan) decât Moța, deși au fost chemați în fața judecătorilor redactorii-responsabili ai foii. În total, aceste procese i-au adus redactorilor LIBERTĂȚII, 57 de luni de temniță și 4.500 coroane aur amendă⁸⁸.

Proprietarul LIBERTĂȚII v-a mai ajunge odată în fața justiției. În anul 1905, în acțiunile electorale întreprinse de grupul de la Orăștie, va încălca un paragraf al legii electorale, vorbind împreună cu preotul Secărea din Șibot, în biserica acestuia, pentru poporeni, despre o adunare cu alegători⁸⁹. „Pentru delictе contra drepturilor electorale”, cei doi vor fi condamnați la câte 7 zile închisoare de stat și la o amendă de 50 coroane. Lui S. Secărea i se oprește, pentru o perioadă de până la 7 iulie 1908, întregirea la salariu, iar „îndreptățirea la întregire a parochului Ioan Moța o sistează permanent și pentru totdeauna, ori rămâne în parochia actuală ori să mută de acolo”⁹⁰.

La toate acestea se mai adaugă poziția sa în reprezentanța orașului sau în Congregația comitatului, unde pătrunde la început ca ales, iar apoi în calitate de membru de drept, datorită plasării sale pe lista „viriliștilor”.

El își agravează situația prin refuzul cererii Prefecturii de a publica în foaie știri false despre consiliile de coroană din România. Este suspectat de autorități, că ar îndemna pe cei ce ar veni să se spovedească înaintea de a pleca pe front, să dezerteze⁹¹.

Prin urmare, în condițiile înăsprii cenzurii și accentuării șovinismului autorităților maghiare, preotul Moța este nevoit să părăsească orașul, împreună cu principalul său colaborator și ginere în același timp, Sebastian Bornemisa.

După cum reiese din corespondența sa cu protopopul Domșa, din cererile adresate acestuia sau direct Consistoriului arhidiecezan pentru rezolvarea concediilor în vederea păstrării neocupate a parohiei sale, se pare că motivul plecării sale nu a fost cunoscut imediat, reîntoarcerea părând iminentă. Totuși, drumul lui pentru o perioadă, nu avea întoarcere.

86. După LIBERTATEA, an II, 1903, nr. 19.

87. Ibidem.

88. S. Bornemisa – *Gazetele populare din Ardeal și Banat*, în *Fraților*. Lapedatu, București; 1936, p. 138.

90. A.P.O., pachet III/1906, doc. nr. 1098.

91. I. Moța, op. cit., p. 48.

X – Alături de S. Bornemisa i-au mai fost ajutor lui Moța; V.C. Osvadă pentru TOVĂRĂȘIA, Ernil Borcea pentru BOBĂRNACI, Tit Liviu Blaga și N. Damian.

Înainte de plecarea sa, Moța a încredințat foile în grija cumnatului său Nicolae Damian⁹². Dar aparițiile pe anul 1915 vor fi foarte puține. Refuzând să facă compromisuri, rezistând la presiunile autorităților, Damian va fi trimis pe front iar ziarul suspendat, sub pretext că proprietarul nu se află în țară⁹³. Pe tipografia lui Moța, pe editura și librăria lui Bornemisa se pune sechestru, urmând să fie scoase la licitație⁹⁴. În iulie 1915 este scos și postul său la concurs pentru luna august, sub pretextul cererii mai multor credincioși „a se urgita întregirea parohiei a doua”⁹⁵.

Stabilindu-se la București, cei doi se integrează foarte repede în cercurile ardelenilor emigranți. Alături de Goga, Ghibu, S. Bocu, Gh. Pop, Agârbiceanu, etc., Moța și Bornemisa vor colabora la diferite ziare. La EPOCA, N. Filipescu le oferă transilvănenilor o rubrică specială „Ardealul vorbește”, – câte două coloane pe prima pagină⁹⁶. Totuși, soluția cea mai bună o considerau înființarea unui ziar propriu, care să nu implice partidele sau personalități politice din România, dat fiind statutul de neutralitate al acesteia. După două încercări (ARDEALUL și UNITATEA NAȚIONALĂ), O. Ghibu, C. Bucșan, Gh. Pop, înființează cea de-a treia TRIBUNĂ. Alături de alte nume de fruntași ardeleni, figurează sub diverse articole și semnătura lui I. Moța. Dar neastâmpărul și în aceeași măsură focul mistuitor al naționalismului, îl fac pe acesta din urmă să editeze LIBERTATEA și FOAIE INTERESANTĂ, la București, începând din 29.IX/11.X.1915⁹⁷. Gazeta milita, la fel ca celelalte, pentru intrarea României în război împotriva Puterilor Centrale, subliniind că numai în acest fel se poate împlini idealul sfânt al unității naționale⁹⁸.

Odată cu intrarea României în război, I. Moța considera mai important a se înrola în armata română, la fel ca alți mii de voluntari ardeleni, pentru care V. Lucaciuc intervenise special la Ministerul de Război⁹⁹. El se înrolează ca sublocotenent translator pe lângă Comandamentul teritoriului ocupat, după trecerea Carpaților, de către armata română¹⁰⁰.

Dar cum soarta nu a vrut ca suferințele neamului românesc să înceteze, unirea trebuia plătită cu un tribut mult mai mare. Astfel, Moța ajunge la Iași, acolo unde se refugiază autoritățile române.

În luna aprilie 1917, Ministrul de Interne, Al. Constantinescu, îl contactează pe V. Lucaciuc, comunicându-i că s-a hotărât în Consiliul de Miniștri trimiterea unei Misiuni naționale sub conducerea sa, în Statele Unite¹⁰¹. Scopul acesteia

92. I. Moța, op. cit., p. 50.

93. Ibidem și S. Bornemisa, op. cit., p. 140.

94. A.P.O., pachet I/1915, doc. nr. 533.

95. Loc. cit., pachet I/1916, doc. nr. 373.

96. Șt. Vasilescu – *Presa transilvană în pribegie*, în *Familia* 1988, nr. 9, supliment p. II și Ghibu – *A treia „Tribună”* (1915-1916, în *Repere Sibiene. Studii și referate*, vol. II, Sibiu, 1980, p. 28.

97. S. Bornemisa, op. cit., p. 140.

98. LIBERTATEA, an XV, 1916, nr. 30-33.

99. V. Lucaciuc – *Raport despre activitatea M.P.N. în S.U.A. (Washington, 3/16. III, 1918)*, în *Dr. Vasile Lucaciuc – luptător activ pentru unirea românilor*, Cluj-Napoca, 1988, p. 407.

100. I. Moța, op. cit., p. 50.

101. V. Lucaciuc, op. cit., p. 407.

era propaganda pentru cauza românilor din Transilvania, atât de puțin cunoscută de cercurile politice americane, și cât ar fi fost cu puțință organizarea unei unități de voluntari, din rândurile românilor ardeleni emigrați în SUA, pentru frontul francez¹⁰².

Componenta acestei Misiuni până la definitivare a avut câteva variante. Pentru început alături de V. Lucaciu, trebuia să meargă I. Moța și Constantin Lucaciu. Considerându-se că ar fi bine ca din echipă să facă parte și un bucovinean, este propus prof. Nistor, de la Cernăuți, care a dorit foarte mult să meargă, dar a trebuit să renunțe din motive familiale. A fost propus în cele din urmă tânărul V. Stoica¹⁰³.

O întâlnire a celor 3 cu ministrul de externe român stabilește numele de **MISIUNEA PATRIOTICĂ NAȚIONALĂ**, care deși pusă la cale de guvernul român, avea un caracter neoficial¹⁰⁴. Cei trei părăsesc Iașul, la 23 aprilie 1917. În drumul lor se opresc la Darnița, de unde au luat declarația semnată de cei 500 de reprezentanți ai celor peste 13 mii de prizonieri români, pentru a o publica în SUA¹⁰⁵.

Misiunea va ajunge la San Francisco după aproape o lună de călătorie. Cei trei se vor stabili în Cleveland, unde locuiau foarte mulți români¹⁰⁶. La 2 iulie, folosindu-se de scrisorile de recomandare primite de la ambasadorul Franței în România, Saint-Aulaire și de la atașatul american, I. Andrews, vor fi primiți în audiență de Robert Lansing, „ministru de externe” și apoi de W. Philips, „întâiul secretar asistent de stat”¹⁰⁷. Ei vor expune celor doi politicieni americani scopul vizitei M.P.N. În 6 iulie vor fi primiți de „ministru de război”, Newton Baker. Prezentându-i situația românilor ardeleni și eforturile făcute pentru desrobire și unitate, cei trei expun și planul pentru înființarea unei unități militare românești, în cadrele armatei americane. Planul este refuzat sub motivul că statul american a introdus obligativitatea serviciului militar și că „vor să aibă înaintea de toate o armată americană, cu spirit american”¹⁰⁸. Ei vor repeta propunerea către ambasadorul Franței, în SUA, Jules Jusserand, la 3 august¹⁰⁹.

Pentru a-și atinge celălalt scop al misiunii lor – realizarea unei imagini favorabile cauzei românilor – cei trei vor ține cu ajutorul societăților și asociațiilor românilor emigranți, o serie de adunări în diferite orașe, dintre care cele mai mari au avut loc la Yongstown, Trenton, Cleveland, Detroit. Presa americană va vorbi despre acestea și despre cauza nobilă pentru care cei trei militau. Ziarele editate de români – printre care și ale lui I.V. Ioanovici și V.E. Moldovan, foști redactori la **LIBERTATEA** – își pun paginile la dispoziția Misiunii. În anul 1917 în America

102. V. Stoica – *În America pentru cauza românilor*, București, 1926, p. 7.

103. V. Lucaciu, op. cit., p. 408.

104. Ibidem.

105. Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia*, București, 1966, p. 273.

106. I. Moța, op. cit., p. 53.

107. V. Stoica, op. cit., p. 7-8.

108. Ibidem și V. Lucaciu, op. cit., p. 408.

109. Ibidem, p. 9.

ființau aproximativ 20 de gazete românești, multe cu caracter confesional, neinițiate însă în desfășurarea unei campanii politice¹¹⁰. Prin urmare, Moța hotărăște să-și pună experiența în slujba împlinirii misiunii lor. Din 2 august, el tipărește la Cleveland, *LIBERTATEA* și *FOAIA INTERESANTA*. Păstrează foilor același aspect pe care îl avuseră în țară, încercând să strănască nostalgia celor plecați. Numai după 2 săptămâni de la prima apariție – scria Moța – „am primit atâtea abonamente, încât ni se acoperea cheltuielile de editare, ba îmi mai rămânea ceva pentru redactare”¹¹¹.

Dar știrile îngrijorătoare ce veneau din Rusia îl alertează pe părintele Moța, a cărei familie se afla în Moldova. El se hotărăște să părăsească America pentru a se întoarce în România. Cam în aceeași vreme se retrage și V. Lucaciu, la fiul său Epaminonda, Stoica rămânând să continue de unul singur.

În drum spre casă, Moța este nevoit să se oprească câteva zile la Petrograd, de unde pleacă „cu recomandarea Legației Române”, cu doar trei zile înainte de revoluție¹¹².

Ajuns la Iași, va colabora un timp la ziarul Statului Major, ca în martie 1918, să primească împreună cu S. Bornemisa, redactarea *CUVÂNTULUI MOLDOVENESC*, a lui Pan Halipa. Acesta va fi primul ziar scris cu caractere latine, din Basarabia. Cei doi vor părăsi această foaie în decembrie 1918, pentru a se întoarce la Orăștie¹¹³.

Întors acasă, părintele Moța are surpriza să constate că *LIBERTATEA* ajunsese înaintea lui. Un colectiv de intelectuali: G. Todica, – care își asumă răspunderea redactării, A. Vlad, Constantin Boicu, I. Branga ș.a., hotărăsc editarea foii, încă din primele zile ale lunii noiembrie 1918, transformând-o în organ al Comitetului Național din Orăștie.

Chiar dacă, în condițiile tumultului fără precedent trăit de poporul nostru în acele zile memorabile, ziarul nu a mai beneficiat de aportul valorosului colectiv care îl consacrase înainte de război, activitatea desfășurată de *LIBERTATEA* în cursul revoluției de eliberare națională din toamna anului 1918 reprezintă o adevărată apoteoză a întregii sale existențe. Ea a fost purtătoarea de stindard a tuturor acțiunilor întreprinse de populația românească din ținutul Orăștiei, adevăratul organ de presă al autorităților românești, care venea să ia locul vechii administrații. Se face ecoul chemării de a-și alege reprezentanții pentru Adunarea de la Alba Iulia¹¹⁴.

În această situație, Moța se vede nevoit să-și recupereze atât dreptul asupra editării vechii *LIBERTĂȚII*, cât și postul de paroh ocupat prin concurs de Victor Păcurariu, dar care era la rândul lui concentrat preot militar¹¹⁵. Cu toată

110. Șt. Vasilescu, op. cit., p. III.

111. I. Moța, op. cit., p. 55.

112. Ibidem, p. 56.

113. *Almanahul Presei Române*, 1926, p. 75.

114. I.I. Șerban, H. Rotche, op. cit., p. 263-264.

115. A.P.O., pachet II/1918, doc. nr. 497.

opoziția protopopul Domșa, în numele anilor de luptă, amicii politici îl susțin pe Moța în încercarea de a-și ocupa postul¹¹⁶.

Treptat „făcătorul de gazete” se integrează în urbea pe care o părăsise pentru, relativ, scurt timp. Dar vremurile sunt în schimbare.

În Orăștie ca și în întreaga Transilvanie, a trecut vremea luptei naționale; de acum idealul național, lumea politică se pierde în lupte de interese. Iar cum ziaristica e expresia stării de spirit a unei societăți, ea nu putea fi decât părtașă la aceste lupte, oglindindu-le fidel, devenind în același timp armă în această confruntare surdă.

Prin ceea ce a scris și a făcut Ioan Moța și-a câștigat un loc de cinste în istoria Ardealului. Venit din lumea satului și hotărât să intre în câmpul luptelor naționale, el s-a dovedit a fi dotat cu un extraordinar simț pentru psihologia plugarilor, cu un talent remarcabil în ale scrisului și cu o destoinicie rară în chestiuni de organizare și de administrație. Dar sensul giratoriu în care a intrat întreaga viață politică internă, îi pune atât ziaristului, cât și omului politic Ioan Moța problema: încotro?

•

116. Loc. cit., pachet II/1919, doc. nr. 446.

IOAN MOȚA – LE TABLEAU INTERDIT D'UN DESTIN D'UN NATIONALISTE DE LA TRANSYLVANIE (I).

R é s u m é

Le prêtre Ioan Moța a été l'un de les plus actifs membres du „groupe active” d'Orăștie. J'usqu'au présent, pourtant il est peu connu. Le domaine en quel il a excélé a été le journalisme. Il a commencé l'activité pendant ses études à l'Université et il a été, tour à tour, rédacteur à: „Foaia Poporului” (La Feuille du Peuple), „Revista Orăștiei” (La Revue d'Orăștie), „Bunul Econom” (Le Bon Économ), Telegraful Român (leTélégraphe Romain). Il a fondé ensemble du Aurel Vlad le journal „Libertatea” (la Liberté) et il a fondé, dans quelques années, un trust de presse, par l'édition des journaux „Foaia interesantă” (La Feuille interessante), „Tovărășia” (La Camaraderie), „Bobârnaci” (La Chiquenaude”).

Dans ses journaux il a milité pour l'union de la Transylvanie avec la Roumanie. Il a été obligé de es réfugier à Bucarest et il a continué de participer à la lutte nationale.

Il collabore aux divers journaux, parmi nous nous rappelons „Epoca” (L'Epoque). Mais la plus bonne solution pour les réfugiés de la Transylvanie, dans la capitale de la Roumanie, était d'éditer des journaux personnels. Ainsi, Ioan Moța éditait à Bucarest, en commençant à 29 IX/11.10.1915, les journaux „Libertatea” (La Liberté) et „Foaia interesantă” (La Feuille interessante) qui militaient pour l'entrée de la Roumanie dans la guerre contre les „Forces Centrale”. Après l'entrée de la Roumanie dans la guerre, Ioan Moța s' enrôle comme soulietenant traducteur au Commandament du teerritoire occupe apres le passage de l'armée roumaine les Carpathes.

Dans l'année 1918 il est designé de faire partie de „Misiunea Patriotică” (La Mission Patriotique) ensemble V. Lucaciu et V. Stoica) qui a été fondé pour faire propagande en faveur de la cause roumaine, en S.U.A.. Dans même temps il insiste pour la fondation d'un union militaires roumaine, dans la cadre de l'armée americaine.

En commençant le 2 avril 1917, Ioan Moța imprimait à Cleveland, les journaux „La Liberté” et „La Feuille interessante”. Quand il s'est retourné dans son pays. Ioan Moța a imprimé avec Sebastian Bornemisa le journal „Cuvântul Românesc” (Le hat Roumain) de Pan Halipa, le premier journal avec des lettres latines de Basarabia. Après l'Union de la Transylvanie avec la Roumanie, Ioan Moța reste dans la ville Orăștie.

•